

УДК 378:336(477)

О. Є. Кузьмін

доктор економічних наук, професор,
директор Інституту економіки і менеджменту
НУ «Львівська політехніка», м. Львів

О. Г. Мельник

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності
НУ «Львівська політехніка», м. Львів

М. Я. Яструбський

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та аналізу
НУ «Львівська політехніка», м. Львів

ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ЯК КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЇХ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті наведений опис принципів, покладених в основу концепції гармонійного розвитку ВНЗ в системі державного регулювання вищою школою. Наведений перелік принципів у поєднанні генерує систему, в якій реалізація одного пов'язана з реалізацією інших. Запропонована схема принципів гармонійного розвитку ВНЗ ілюструє їх множинність, однак виділяє перелік основних, які забезпечують цілісну єдність та взаємозв'язок системи. Обґрунтовані передумови, що передують запровадженню пропонованих принципів, та описаний очікуваний результат від впровадження. Підкреслюється багатоплановість прояву означених принципів: на макрорівні, мезорівні і мікрорівні. Застосування принципів стосовно функціонування ВНЗ передбачає врахування факторів середовища: екзогенних та ендогенних. Проведений огляд законодавства з питань державного регулювання діяльності вищої школи та літературних джерел щодо трактування науковцями окремих сторін прояву означених принципів. Вказано на специфіку прояву принципів в середовищі ВНЗ.

Ключові слова: ВНЗ, гармонійний розвиток, системність, збалансованість, ефективність, освітянська діяльність, якість освіти, затребуваність, адаптивність.

Kuzmin O., Melnyk O., Yastrubskyy M. HARMONY DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS AS A CONCEPT OF GOVERNING REGULATION OF THEIR ACTIVITIES

The article describes the harmonization of state regulation of higher education that the underlying concept of the harmonious development of higher education. The list of principles combined generating system in which one implementation associated with the implementation of others. The scheme of the principles of harmonious development of higher education illustrates the multiplicity, but the main highlights for providing coherent unity and connection system. The authors justify the need for preconditions prior to implementation of the proposed guidelines. The authors emphasize the diversity of manifestations of the aforementioned principles: macro, meso level and at the micro level. Application of principles concerning the functioning of higher education takes into consideration environmental factors: exogenous and endogenous. The article reviewed the current legislation on state regulation of higher education and literature scholars on the interpretation of individual aspects of manifestation of the aforementioned principles. The article indicates specific manifestation of the principles among high school.

Keywords: Universities, harmonious development, system, balance, efficiency, educational activities, quality, relevance, adaptability.

Українська вища школа перебуває на хвилі масштабних освітніх реформ. Виникає потреба забезпечення відповідності мережі вищих навчальних закладів потребам економіки і суспільства. Перед органами державного управління освітянською діяльністю вищої школи гостро постали питання якісного кадрового забезпечення навчального процесу, наукової діяльності та якості національної вищої освіти, запобігання міграції молоді, пов'язаної з освітнім фактором, та низка інших невіршених проблем. З огляду на динамічність глобалізаційних, суспільних, економічних процесів початку третього тисячоліття вища школа потребує постійних змін та оновлення. Їх ефективність залежить від державної політики й системи управління вищою школою на

різних рівнях. Необхідно визначитись з концепцією такого управління, його ідейною спрямованістю і очікуваними результатами від діяльності сфери вищої освіти України для забезпечення її гармонійного розвитку відповідно до очікувань стейкхолдерів.

Проблематиці розвитку вищої школи присвячена увага багатьох вітчизняних і зарубіжних вчених, державних і політичних діячів. Зокрема, розвитку і управлінню вищої школи присвячені праці видатного ученого В.Вернадського, який наголошував на необхідності дотримання основоположних принципів в питаннях державного регулювання сферою вищої школи. Серед сучасних дослідників означену тематику висвітлювали у своїх роботах О.М. Варго, А.І. Кузьмінський, С.С.Вітвицька, Т. Г. Авксентьева,

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

О. Є. Кравець, І. І. Драч та інші. Як правило, дослідники розглядають окремі аспекти державного регулювання вищою школою, однак не розглядають синтез принципів, дотримання яких забезпечило б гармонійний розвиток вищої школи. Виникає потреба у розробленні якісно нового шляху розвитку, спираючись на використання вітчизняного й зарубіжного досвіду державного регулювання діяльності вищої школи, а також запровадження принципів, що забезпечують успішне функціонування освітянської діяльності.

Метою проведеного дослідження є обґрунтування гармонійного шляху розвитку системи вищої школи, що ґрунтується на основоположних принципах.

Україна взяла курс на запровадження реформ, покликаних забезпечити рівень життя, притаманного для західного суспільства. В результаті відбуваються процеси, що вимагають перетворень у всіх сферах суспільного життя, в тому числі в галузі освіти. Об'єктом нашого дослідження є сфера вищої школи, оскільки саме тут формується інтелектуальний потенціал нації, а це для інформаційного суспільства є визначальним фактором успішного розвитку.

Однак, при дослідженні понятійної категорії розвитку необхідно визначитись з важливою його характеристикою, а саме – шляхом такого розвитку. Адже це може бути інтенсивний шлях, який передбачає підвищення рівня освітніх послуг, якості вищої освіти; екстенсивний шлях, який передбачає зростання контингенту студентів в результаті збільшення державного замовлення. Жоден з них не забезпечує в галузі вищої школи на виході очікуваного результату. Тому свою увагу ми зосередимо на гармонійному шляху, який досліджуватимемо на прикладі розвитку ВНЗ. В його основі закладено дотримання цілої низки принципів, основні з яких ілюструє рис. 1.

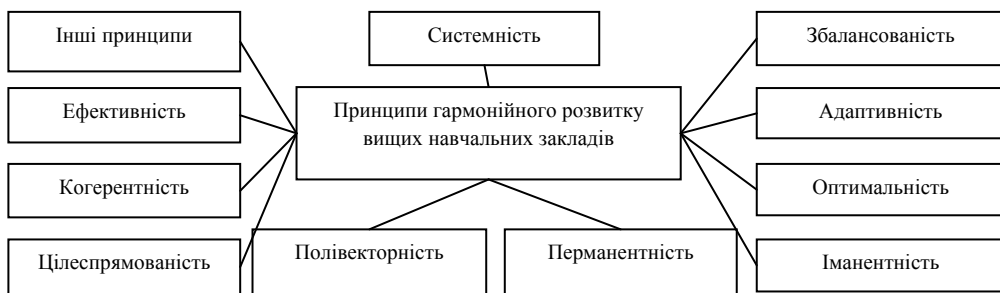

Рис. 1. Принципи гармонійного розвитку вищих навчальних закладів

Ідею гармонійного розвитку вищої школи відстоював видатний учений В.Вернадський, який серед принципів організування і розвитку вищої освіти центральне місце відводив ідеї про реформу, що передбачає автономію вищої школи і широку демократизацію її внутрішнього розпорядку; активне розумове життя, постійне зацікавлення наукою. Згідно трактування В.Вернадського, університет повинен уособлювати єдність наук про природу і наук про людину. Розвиток науки повинен супроводжуватися ростом поваги до людської особистості, поглиблення і зміцнення почуття

взаємної солідарності і тісного зв'язку усіх людей, тобто суспільства як єдиного цілого [1, с.287-292].

Запровадження гармонійного шляху розвитку ВНЗ в межах концепції державного регулювання їх діяльності пов'язане з необхідністю економічних, політичних, соціальних і, насамперед, світоглядних змін. На систему вищої школи має вагомий вплив ментальність нації. Специфіка української ментальності обумовлена дією природних, культурних і соціально-психологічних чинників. Грамотне їх поєднання може забезпечити створення нової філософської парадигми побудови освіченого суспільства на основі українського менталітету, зорієнтованого на гармонізацію, що включає кращі традиції східних суспільств і позитивний західний досвід [2, с. 101-102]. Зусилля вищої школи України мають бути спрямовані на підготовку гармонійно розвиненої особистості, здатної до творчої життєдіяльності в суспільстві.

Перш за все на державному рівні важливо визначитись з баченням майбутнього суспільства як суспільства загального розвитку, головним чином, розвитку гармонійної особистості, а не суспільства загального благоденства, під яким розуміється нарощування споживання і його ідеалізація як мети суспільного прогресу [3, с. 28-30]. Стратегія і пріоритети у підготовці фахівців вищої кваліфікації мають будуватись з врахуванням глобальних і регіональних соціально-економічних та демографічних процесів.

Розстановка зазначених акцентів вносить суттєві корективи у ідеологічне спрямування вищої школи. В результаті набирають чітких обрисів орієнтири системи вищої школи та відповіді на запитання: яких фахівців готувати, для яких потреб і ринків праці, в яких обсягах і за якими джерелами й принципами фінансування. Формування суспільної свідомості

здатне кардинально змінити ситуацію у системі вищої школи через осмислення її затребуваності, місця й ролі. Динаміка взаємозв'язків і взаємозалежності суспільства і вищої школи не дає чіткої

відповіді на питання «вища школа для суспільства» чи «суспільство для вищої школи», хоча на перший погляд очевидним є зміщення акцентів на користь останнього твердження. Чутливо реагуючи на зміни у навколишньому середовищі, освіта, своєю чергою, впливає на всі аспекти суспільного життя, визначаючи при цьому напрямки та перспективи розвитку суспільства.

Як бачимо, принцип системності в забезпеченні гармонійного розвитку виходить на перший план за своєю значимістю. Адже загальновідомо, що дотримання принципу системності дає змогу досягти бажаних результатів у будь-якій діяльності. Варто зазначити, що прояв цього принципу можна розглядати як на макрорівні, тобто стосовно системи управління вищою школою на рівні держави, так і на

рівні окремо взятого ВНЗ. Дуже важливо дотримуватись засад системності в питаннях забезпечення навчально-виховної роботи із залученням студентів до наукових досліджень. Адже процес навчання має свої компоненти, які включають його зміст, визначають мету, форми, методи навчання, мотивацію пізнавальної діяльності, аналіз та оцінювання роботи студентів. Системне поєднання перелічених складових дає різний ефект залежно від підходів до функціонування такої системи у конкретному ВНЗ. А.І. Кузьмінський розглядає педагогічну систему як «динамічно функціонуючий комплекс діалектично пов'язаних між собою компонентів і чинників, які створюють оптимальні умови для розв'язання завдань навчання і виховання людей залежно від соціальних завдань» [4].

Дотримання систематичності у навчанні обумовлена самою природою, де все взаємопов'язане одне з одним. Зазначений принцип повинен діяти також на рівні міжпредметних зв'язків, причому у всіх циклах дисциплін і за кожним навчальним планом.

На важливості дотримання принципу системності наголошував К.Д. Ушинський: «навчальний матеріал слід вивчати за системним принципом, завдяки чому досягається послідовність навчання: від простого - до складного» [5]. Принцип системності у викладанні передбачає продумування системи занять, акцентування уваги студентів на основних питаннях, при вивченні нового матеріалу - опору на попередньо викладений, розгляд нового матеріалу частинами з продуманим дозуванням. Системність у роботі студентів передбачає перш за все цілеспрямовану самостійну роботу, систематичне повторення навчального матеріалу, виконання домашніх завдань.

Наступним принципом гармонійного розвитку ВНЗ є принцип збалансованості. Його дотримання у вищій освіті передбачено Законом «Про вищу освіту» [6]. На сучасному етапі становлення і розвитку вищої школи важливою є збалансованість теорії і практики.

Принцип збалансованості вищої освіти дуже чутливо проявляється у якості освіти. Т. Лукіна якість освіти трактує як збалансовану відповідність певного освітнього рівня (загальної середньої, професійно-технічної, вищої тощо) численним потребам, цілям, умовам, затвердженим освітнім нормам і стандартам, яка встановлюється для виявлення причин порушення цієї відповідності та управління процесом поліпшення встановленої якості [7]. Обґрунтовуючи умови, покликани забезпечити якість вищої освіти, їх умовно поділяють на три групи. Цільова спрямованість освіти, що відображає єдині ціннісні вимоги до випускника та педагогів, формує першу групу умов і включає концепцію запланованого результату освіти. Друга група умов визначає структуру і зміст вищої професійної освіти і обумовлює обсяг підготовки, етапи та діагностику освітнього процесу. Технологія процесу навчання, що передбачає забезпечення дії механізмів функціонування процесу навчання і досягнення запланованого результату, включена до третьої групи умов [8].

Впровадження збалансованого прогресивного розвитку вищої школи – це складний і

багатоаспектний процес, який уможлиблюється за умов трансформації українського суспільства на засадах збалансованого розвитку, є складовою концепції сталого розвитку і потребує комплексної системи державного регулювання. При цьому принципово важливими аспектами процесу такого регулювання мають бути: стимулювання наукових досліджень проблем сталого розвитку; формування національних ідеологій і пріоритетів збалансованого розвитку та ін. [9].

Принцип адаптивності має цілу низку проявів. Термін «адаптивний» має англomовне походження (to adapt) і означає пристосування до нових вимог та змін середовища [10: 12]. Застосування принципу адаптивності стосовно ВНЗ передбачає врахування екзогенних та ендогенних факторів середовища.

В якості складової оптимального індивідуального стилю професійної діяльності сучасного педагога вищої школи адаптивність характеризує здатність адекватно пристосовуватися до нової професійної ситуації. В.Александров трактує адаптованість як ступінь співвіднесення індивідуально-психологічних (адаптивних) можливостей суб'єкта адаптації нормативним вимогам діяльності у певних умовах [11]. У випадку окремо взятої особистості адаптивність правомірно розглядати як сформовану її здатність до адаптації.

Перспективним напрямом оновлення навчального процесу вищої школи став адаптивний підхід побудови викладачем вищого навчального закладу технології проектування навчальної інформації. Технологічна педагогічна система форм і методів, що створюють підґрунтя для ефективного індивідуального навчання, відображає сутність адаптивного навчання. Різний підготовчий рівень знань студентів і природні відмінності в їх здібностях щодо засвоєння знань стали головною причиною виникнення адаптивних систем навчання, заснованих на принципі індивідуалізації. Їх популяризації значною мірою сприяла комп'ютеризація освіти. О. Є. Кравець виокремлює такі основні функції адаптивності навчального процесу: мотиваційну, організаційно-цільову, змістовно-проектувальну і технологічно-управлінську [12].

Оптимальність є одним з основних принципів навчання у вищій школі і складовою управління пізнавальною діяльністю студентів в питаннях створення відповідних умов для реалізації їхніх творчих здібностей. Цей принцип стосується вибору форм, методів, засобів навчання і виховання студентів. Оптимальність вимог є характерною для викладача з високою культурою спілкування та належним рівнем компетентностей. Дотримання цього принципу знаходить свій прояв у інформативності і наповненості навчального часу.

Оптимальність навчального процесу є невід'ємною складовою взаємопов'язаних принципів навчання, які включають науковість; систематичність і системність; зв'язок з життям, практикою; свідомість і активність навчання; єдність конкретного і абстрактного; доступність; міцність знань; позитивну мотивацію і самостійність; гуманізацію; народність; наочність; індивідуалізацію та диференціацію [13].

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

В системі вищої школи принцип оптимальності повинен дотримуватись у питаннях державного регулювання діяльності ВНЗ. Це стосується оптимальності мережі ВНЗ в загальнодержавному та регіональному аспектах, підготовки ними фахівців за напрямками і спеціальностями відповідно до потреб ринку праці з врахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку, положень перспективної програми розвитку України.

Іманентність є характеристикою притаманності, властивості предмету чи явища, що випливає з його внутрішньої природи [14]. Стосовно вищої школи має місце її іманентний зв'язок з соціальним організмом країни. Кожна зі сторін має отримати діяльність від іншого, а також повинна постачати іншому діяльність певної якості. Такий діяльнісний взаємозв'язок є сталим процесом, за допомогою якого відбувається відтворення системи усталених суспільних відносин. Іманентна потреба ВНЗ постійно бути попереду, здобувати визнання, набувати значимості, прагнути удосконалення форм і методів навчання не порушує, а доповнює їх гармонійний розвиток.

Перманентність є складовою ознакою навчання і є безупинним процесом, що вказує на єдність усіх щаблів навчання і його спадкоємність. Провідною тенденцією розвитку систем освіти, як свідчить історичний аналіз процесів освітнього простору, є їх перманентність, що по суті означає їх безперервне оновлення. В системі вищої школи відбувається систематичний частковий або повний перегляд її змісту і структури.

Аналіз перманентності освітнього простору свідчить про три основних підходи до їх здійснення: на макrorівні, мезорівні і мікрорівні. На макrorівні відбувається парадигмальне оновлення системи освіти загалом, включаючи вищу та післядипломну освіту, тобто реалізація різноманітних парадигм освіти та виховання особистості, що домінували впродовж усього історичного розвитку суспільства. Оновлення освітнього процесу складових компонентів системи відбувається на мезорівні, який відображає його характерні особливості. На мікрорівні оновлюються елементи педагогічного процесу, а саме: цілі, зміст, методи і технології, форми організації і управління, стилів педагогічної діяльності тощо. Залежно від домінування одного з елементів у цілісній системі освіти змінювалися способи представлення інформації, значущість освіти в соціумі, усвідомлення цінності освіти в суспільстві [15].

До розряду специфічних можна віднести принцип полівекторності вищої школи. Система вищої освіти зорієнтована на полівекторність вирішуваних завдань внаслідок власної іманентності. Якщо в політичній сфері полівекторність процесів трансформації завжди зумовлює до деструктивних наслідків, то полівекторність вищої школи сприяє її гармонізації. Тоді, коли в політиці протиріччя між формальним і реальним у плані інституціоналізації підсилюють полівекторність трансформації та непередбачуваність їхніх результатів [16], ця ж характеристика у сфері діяльності вищої школи дає конкурентні переваги у своїй площині.

Полівекторність у поєднанні з поліаспектністю та поліфункціональністю стає рушійною силою вищої школи.

Прояв принципу цілеспрямованості, як і низки інших принципів у вищій школі, багатоаспектний. Так, згідно трактування закону України «Про вищу освіту» вища освіта є рівнем освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання. В цьому розумінні принцип цілеспрямованості реалізується через вимоги до процесу навчання. А вони передбачають відбір змістовного наповнення навчальної дисципліни з врахуванням логіки вивчення предмету; різносторонній розгляд понятійних категорій навчальної дисципліни з урахуванням її взаємозв'язку з іншими дисциплінами; однозначність і точність трактування понятійних категорій, законів, концепцій відповідно до рівня розвитку сучасної науки; дотримання принципу історичності в процесі розкриття явищ і наукових законів, що забезпечує створення у студентів правильних уявлень про методи наукового пізнання та його закономірності; використання методів наукового пізнання, способів формування творчого мислення у процесі викладу матеріалу з метою стимулювання студентів до творчої діяльності.

Цілеспрямованість є невід'ємною складовою виховного процесу у вищому навчальному закладі. І.Я. Лернер вважає, що цілеспрямований характер взаємодії педагога і студента - це закон, притаманний навчанню завжди [17]. Забезпечення цілеспрямованості у навчанні належить до управлінських функцій ВНЗ.

Когерентність є однією з характеристик освітнього середовища. Дотримання принципу когерентності в освітньому середовищі забезпечує узгодженість впливу на особистість локального середовища із впливами інших факторів. Характеристикою високого рівня когерентності вищої школи є її зорієнтованість на освітні цілі, на соціальне замовлення. Саме когерентність характеризує освітнє середовище з позицій «гармонійне-негармонійне».

Забезпечення принципу ефективності у вищій школі продиктовано вимогами сьогодення. Якщо говорити про систему вищої школи на рівні держави, тоді оцінювання її ефективності слід проводити з урахуванням критеріїв, які використовують при визначенні світового рейтингу провідні рейтингові компанії. Так, за результатами світового рейтингу QS Higher Education System Strength Rankings 2016 Україна посіла 45-е місце серед країн з найкращою системою вищої освіти, отримавши 16,6 балів зі 100 можливих [18].

Підвищення ефективності навчального процесу у вищій школі здійснюється різними шляхами. Результат може бути досягнуто шляхом оптимального вибору методів навчання, удосконалення комунікативних відносин викладача та студента, дотримання студентами гігієни розумової праці, правильної організації самостійної роботи студентів, застосуванням інтерактивних та кооперативних форм

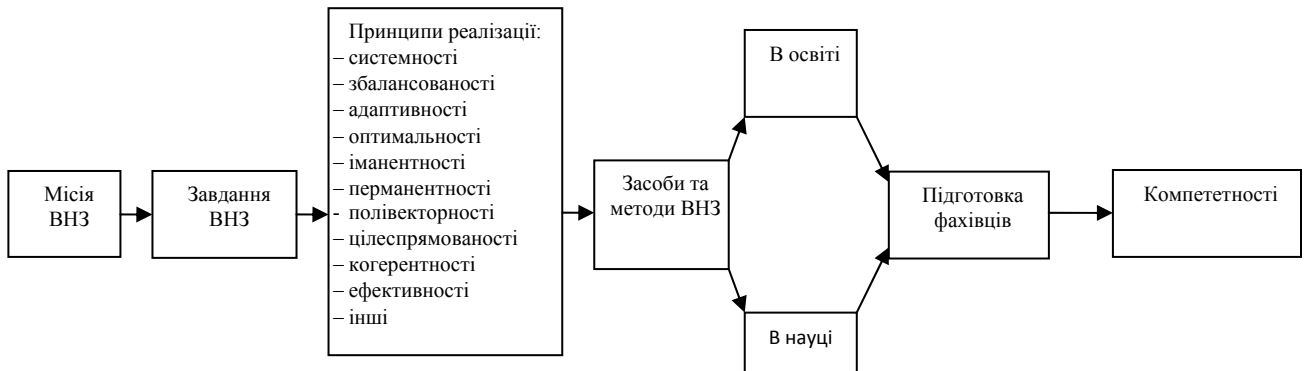
організації навчального процесу, застосуванням технічних засобів та технологій електронного навчання тощо. При цьому існують різні методи оцінювання ефективності навчального процесу. За інтегрального підходу до оцінювання результатів навчання критерії такої оцінки поділяють на критерії оцінювання засвоєння знань і критерії оцінювання сформованості вмінь. Вважають, що на сьогодні це вже не дуже актуально, позаяк в фокус уваги ставиться рівень оволодіння інтегральними, загальними і фаховими компетентностями.

Перелічені принципи є складовою управлінської

філософія, педагогіка, психологія.– Харків.: ХВУ, 2000. – Вип. VI. – С. 101–105.

3. Варго О.М. Майбутній розвиток і проблеми екологічного суспільства/ О.М. Варго // Демократичні цінності, громадянське суспільство і держава: Матеріали XIII Харківських міжнародних Сквородинівських читань. – Харків, 30 верес. – 1 жовт. 2005 р. – Харків: ТОВ “ПРОМЕТЕЙ ПРЕС”.– 2005. – С. 28–30.

4. Кузьмінський А.І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник / А.І. Кузьмінський – К.: Знання, 2005.- 486 с.

моделі, наведеної на рис. 2.

Рис. 2. Модель застосування принципів в управлінні вищим навчальним закладом

Розглянуті нами принципи – визначальні у пропонованій концепції державного управління діяльністю ВНЗ з метою забезпечення їх гармонійного розвитку, однак їх перелік далеко не вичерпний. Загалом принципи гармонійного розвитку ВНЗ створюють систему, в якій реалізація одного принципу пов'язана з реалізацією інших, забезпечуючи їх цілісну єдність та взаємозв'язок.

В результаті виконаного дослідження доходимо висновку, що вибір гармонійного шляху розвитку ВНЗ є найбільш виправданим і перспективним. Досягнути успіху можна за умов реформування, модернізації сфери освіти з дотриманням принципів, що забезпечують гармонійний розвиток. Впровадження охарактеризованих принципів пов'язане з необхідністю політичних, економічних, соціальних і світоглядних змін. Трансформування підходів до управління системою вищої освіти повинно здійснюватись з врахуванням глобалізаційних процесів, суспільного розвитку, ціннісно-ментальних особливостей. Система гармонійного розвитку вищої школи впливає з ідеї побудови інтелектуального, інноваційно-спрямованого суспільства, у фокусі уваги якого є розвиток гармонійної особистості.

Список використаних джерел

1. Вернадський В.І. Матеріали к биографии // Прометей: Историко-биографический альманах серии «Жизнь замечательных людей»./ В.І. Вернадський– М.: Молодая гвардия, 1988. - № 15. – 352 с.с.287-292).
 2. Калюжнова О.М. Природа, суспільство і зміна світогляду / О.М. Калюжнова // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна

5. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи : навч. посібн. / Т. І.Туркот. – К. : Кондор, 2011. – 628 с.

6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2015 №1556-VII.

7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. - 1040 с.

8. Драч І.І. Управління формуванням професійної компетентності магістрантів педагогіки вищої школи: теоретико-методичні засади. Монографія / І. І. Драч. – К.: «Дорадо-Друк», 2013. – 456 с.

9. Скрипченко Н. Реалізація політики сталого розвитку в Україні на сучасному етапі. / Н. Скрипченко //Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) та ін. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2008. – Вип. 1 (31). – 296 с.

10. Longman Dictionary of English Language and Culture / [editorial director Della Summers]. – Burnt Mill, England : Longman Group UK Limited, 1995. – 1528 p.

11. Александров В. Я. Реактивность клеток и белки / В. Я. Александров. – Л. : Наука, 1985. – 318 с.

12. Кравець О. Є. Теоретичні засади адаптивного підходу у використанні технології проектування навчальної інформації викладачем вищого навчального закладу. / О. Є. Кравець. // Вісник Житомирського державного університету. Випуск 6 (72). Педагогічні науки. 2013.- с. 126-130.

13. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Підручник // С.С.Вітвицька. – К.: ЦНЛ, 2006. – 384 с.

14. Словник іншомовних слів / За ред. О.С. Мельничука. — К.: Гол. ред. УРЕ, 1974. - 776 с.

15. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / З. Н. Курлянд. Р. І. Хмелюк, А. В. Семенова та ін.; за ред. З.Н. Курлянд. – К. : Знання, 2007.– 495 с.

16. Авксентьева Т.Г. Політико-інституціональні трансформації в Україні: полівекторність,

невизначеність, нестабільність / Т.Г. Авксентьєва // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна «Питання політології». - Харків, 2010. - № 885. - С. 77-83.

17. Лернер И.Я. Процесс обучения и его закономерности./ И.Я. Лернер– М.: Знание, 1980. – 96 с.

18. Украина в ТОП-50 стран с лучшей системой вузов: Джерело <http://korrespondent.net/ukraine/3685635-ukrayna-v-top-50-stran-s-luchshei-systemoi-vuzov>

References

1. Vernadskiy V.I. Materyaly k byohrafiyu (1988) [Materials for biography]. Prometej: Ystorykobyohrafycheskyy almanakh seryy «Zhyzn zamechatelnykh lyudey» – Prometheus: Historical and byohrafycheskyy anthology series "Life of beautiful people" – М.: Molodaya hvardyya [Young Guard], 15, 287-292. [in Russian].

2. Kalyuzhnova O.M. (2000). Pryroda, suspilstvo i zmina svitohlyadu [Nature, society and change the world]. *Naukovi zapysky Kharkivs'koho viys'kovoho universytetu. Sotsialna filozofiya, pedahohika, psykhohohiya [Scientific notes Kharkov Military University. Social philosophy, pedagogy, psychology].*– Kharkiv.: KHVU, 101–105. [in Ukrainian].

3. Varho O.M.(30 sept. – 1 oct. 2005). Maybutniy rozvytok i problemy ekolohichnoho suspilstva [Future development and environmental problems of society]. *Demokratychni tsinnosti, hromadyans'ke suspilstvo i derzhava: Materialy XIII Kharkivs'kykh mizhnarodnykh Skovorodyniv'skykh chytan [Democratic values, civil society and the state: Materials XIII International skovorodinskaya Kharkov readings].* – Kharkiv: TOV "PROMETEY PRES".– LLC "PROMETHEUS PRESS". 28–30. [in Ukrainian].

4. Kuzmins'kyy A.I.(2005). *Pedahohika vyshchoyi shkoly: Navchal'nyy posibnyk [Higher Education Pedagogy: Textbook].* Kyiv: Knowledge. [in Ukrainian].

5. Turkot T. I. (2011). *Pedahohika vyshchoyi shkoly : navch. posib. [Pedagogy of higher education: teach. Guidances].* Kyiv: Kondor. [in Ukrainian].

6. Supreme Council of Ukraine.(2015). Pro vyshchu osvitu. [Higher Education]. Law of Ukraine, adopted on 2015, July 22, 1556-VII.

7. Kremen V.H. (2008). *Entsyklopediya osvity [Encyclopedia of Education].* Kyiv: Yurinkom Ieter. [in Ukrainian].

8. Drach I.I.(2013). *Upravlinnya formuvannyam profesynoyi kompetentnosti mahistrantiv pedahohiky vyshchoyi shkoly: teoretyko-metodychni zasady.* Monohrafiya [Management of formation of professional

competence of high school graduate pedagogy: theoretical and methodological foundations. Monograph]. Kyiv: «Dorado-Druk». [in Ukrainian].

9. Skrypchenko N. (2008). *Realizatsiya polityky staloho rozvytku v Ukrayini na suchasnomu etapi [Implementation of sustainable development in Ukraine today].* Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnya : zb. nauk. pr.[Actual problems of governance: Coll. Science. pr.]. Donetsk : DRIDU NADU. 1 (31). [in Ukrainian].

10. Longman Dictionary of English Language and Culture / [editorial director Della Summers]. – Burnt Mill, England : Longman Group UK Limited, 1995. [in English].

11. Aleksandrov V. YA.(1985). *Reaktivnost' kletok y belky [Reactivity of cells and proteins].* Leningrad. : Nauka. [in Russian].

12. Kravets O. YE. (2013). *Teoretychni zasady adaptivnoho pidkhodu u vykorystanni tekhnolohiyi proektuvannya navchal'noyi informatsiyi vykladachem vyshchoho navchal'noho zakladu [Theoretical basis of adaptive approach to use information technology design teacher training university].* Visnyk Zhytomyr'skoho derzhavnoho universytetu – Journal of Zhytomyr State University. 6 (72), 126-130. [in Ukrainian].

13. Vitvytska S.S. (2006). *Osnovy pedahohiky vyshchoyi shkoly: Pidruchnyk [Basics of Pedagogics: Tutorial].* – Kyiv: TSNL. [in Ukrainian].

14. Melnychuk O.S. (1974). *Slovnnyk inshomovnykh sliv [The dictionary of foreign words]* Kyiv: URE. [in Ukrainian].

15. Kurl'yand Z. N. & Khmelyuk R. I. & Semenova A. V. (Eds.). (2007). *Pedahohika vyshchoyi shkoly : navch. posib. [Pedagogy of higher education: teach. guidances].* Kyiv: Znannya. [in Ukrainian].

16. Avksent'yeva T.H. (2010). *Polityko-instytutsionalni transformatsiyi v Ukrayini: polivektornist', nevyznachenist', nestabilnist' [Political and institutional transformation in Ukraine: Multi-vector, uncertainty, instability]* Visn. Khark. nats. un-tu im. V.N. Karazina «Pytannya politolohiyi» [Visn. Hark. nat. Univ them. VN Karazin «The issue of political science»]: Vol. 885. Kharkiv, 77-83. [in Ukrainian].

17. Lerner Y.YA.(1980). *Protsess obuchenyya y eho zakonomernosty [The learning process and its patterns].* Moskow: Knowledge. [in Russian].

18. Украина в TOP-50 стран с лучшей системой вузов[Ukraine in TOP-50 countries with the best system of universities]. Retrieved from <http://korrespondent.net/ukraine/3685635-ukrayna-v-top-50-stran-s-luchshei-systemoi-vuzov>